

Sokół, Zofia

"Kraków-Lwów: książki - czasopisma - biblioteki : t. 8", pod redakcją Haliny Kosętki, Kraków 2006 : [recenzja]

Rocznik Historii Prasy Polskiej 10/2(20), 309-313

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zofia **Kraków–Lwów: książki — czasopisma**
SOKÓŁ — biblioteki

pod redakcją Haliny Kosętki, t. 8, Prace Monograficzne nr 455, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2006, ss. 634

Krakow-Lvov: Books — Periodicals — Libraries

Ukazało się drukiem pokłosie VIII Międzynarodowej Konferencji Naukowej, która odbyła się w Krakowie w dniach 16–18 listopada 2005 roku, pod hasłem: „Kraków–Lwów: książki, czasopisma, biblioteki”, oznakowany jako tom 8, pod redakcją prof. dr hab. Haliny Kosętki — dyrektora Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Akademii Pedagogicznej w Krakowie. Tom ten składa się ze *Wstępu*, czterech części merytorycznych, indeksu nazwisk i wykazu tytułów czasopism. Część pierwsza zatytułowana: *Książki i ich wydawcy w Krakowie i Lwowie w XIX i XX wieku*; część druga nosi tytuł: *Biblioteki w Krakowie i Lwowie do XX wieku*; część trzecia poświęcona wydawnictwom ciągłym nosi tytuł: *Czasopiśmiennictwo*, część czwarta: *Problemy kultury literackiej XIX i XX wieku*. Niniejsza prezentacja dotyczy części poświęconej wydawnictwom ciągłym: prasie i czasopismom. Zawartość i układ wydanego zbioru znacznie odbiega od programu konferencji, ponieważ wielu autorów nie dostarczyło - do druku na czas swoich wystąpień. Weszły zaś nowe, które zostały zgłoszone, ale autorzy, z ważnych powodów, nie wzięli udziału w konferencji. Prezentowana część II *Czasopiśmiennictwo* zawiera 18 rozpraw, artykułów i komunikatów naukowych.

Otwiera ją rozprawa dra Mariusza Jakubka (UJ) pt. *Prasa Krakowa 1795–1918. Statystyka i typologia*, przedstawiająca stan liczbowy prasy w okresie galicyjskim. Kraków w okresie zaboru austriackiego należał do największych ośrodków wydawniczo-prasowych. W tym czasie ukazało się w Krakowie ogółem 1248 tytułów wydawnictw periodycznych, z czego 734 (58,8%) stanowiły czasopisma, 219 (17,5%) kalendarze, 164 (13,1%) pisma o nieustalanej częstotliwości, 86 (6,8%) to gazety codzienne, a 45 (3,8%) — wydawnictwa ciągłe, nieregularne. Autor wyodrębnił pięć okresów rozwojowych prasy w Krakowie, posługując się przepisami prawa prasowego, obowiązującego w całej Austrii i w zaborze austriackim. Pierwszy to: lata 1795–1861 — w tym czasie ukazywało się od 2 do 9 tytułów periodycznych rocznie. W drugim okresie autonomicznym, obejmującym lata 1862–1889 — to ukazanie się ustawy prasowej i przepisów kodeksu karnego, które regulowały rynek; w wymienionych latach wychodziło już 23–

-39 tytułów. Trzeci okres obejmował lata 1890–1899, gdy złagodzone rygory prawa prasowego i zniesiono kaucję wydawniczą, wówczas liczba wydawanych periodyków przekroczyła 60 tytułów rocznie. W czwartym okresie — w latach 1900–1913 nastąpiło zniesienie stempla dziennikarskiego, czyli podatku od liczby sprzedanych egzemplarzy, wówczas wzrosła liczba nowych tytułów prasowych od 100 do 213. Piąty okres, to lata pierwszej wojny światowej 1914–1918, która spowodowała znaczny spadek liczby tytułów i nakładów. W pierwszym roku wojny ukazywało się w Krakowie 190 tytułów, w 1918 — tylko 113, z powodu cenzury wojskowej, podnoszenia kosztów prenumeraty, wzrostu cen papieru, usług drukarskich i kolportażu. Autor opisuje uwarunkowania, które wpływały na rozwój prasy: sytuację historyczną, prawną, ekonomiczną, prasową, przepisy administracyjne, produkcję wydawniczą, odbiór czytelniczy. Informacja już w XIX wieku stała się motorem rozwoju, a — jak pisze Autor — „informacja prasowa stała się głównym instrumentem upowszechniania wiadomości a tym samym przemian cywilizacyjnych południowych ziem polskich na przykładzie Krakowa”.

Kolejna publikacja autorstwa prof. dr hab. Grażyny Gzelli (UMK Toruń) pt. *Redaktorzy lwowskich i krakowskich „pism dla ludu” w XIX wieku* jest rozprawą poświęconą czasopismom o charakterze religijno-moralizatorskim, adresowanym do właścian, rzemieślników i robotników — ogółem wyszło 28 tytułów, w tym 18 w Krakowie i 10 we Lwowie, redagowanych przez 74 redaktorów.

Zawodowi dziennikarskiemu został poświęcony następny artykuł prof. dr hab. Zofii Sokół (WSZ) pt. *Lwowskie redaktorki, dziennikarki i publicystki w latach 1783–1918*, który dotyczył wchodzenia kobiet do zawodu dziennikarskiego. Kobiety w prasie lwowskiej pojawiły się już w 1783 roku, o 37 lat wcześniej niż w warszawskiej. Pierwszą kobietą zajmującą się wydawaniem prasy była Józefa Pillerowa, wdowa po znanym księgarzu, która publikowała „Pismo Uwiadamiające Galicji” w języku polskim. Kobiety w prasie początkowo były redaktorkami-właścicielkami wydawnictw periodycznych, głównie czasopism dla dzieci i młodzieży o charakterze moralno-dydaktycznym. Pierwszą publicystką była Antonina Krechowicka w redakcji „Pamiętnika Lwowskiego” i „Rozmaitości”. W okresie przed Wiosną Ludów było w redakcjach 8 kobiet, w epoce konstytucyjnej 51 dziennikarek w redakcjach prasy codziennej i czasopismach. W artykule opisano pochodzenie społeczne dziennikarek, ich wykształcenie, specjalizację, warunki pracy i płacy, jak również trudną drogę kariery dziennikarskiej.

Prasą sportową zajął się dr Artur Kurek (AWF Kraków) w artykule *Mniej znane lwowskie czasopisma sportowe doby autonomii galicyjskiej*, dotyczącym rowerów i rozwijającego się sportu kolarskiego, przytaczając tygodnik „Das Velocipede” w języku niemieckim z 1869 roku pod redakcją Henryka M. Penna i Wiktora Zotta. W języku polskim ukazywało się „Koło” wydawane w 1895 roku przez Kazimierza Hemerlinga, jak również jego „Gazeta Sportowa” (1900–1901). Dotąd uważano, że pierwszym czasopismem sportowym w Galicji był „Przewodnik Gimnastyczny”, który ukazał się 1 kwietnia 1881 roku, pod redakcją Tadeusza Żulińskiego. Autor artykułu, jak przyznaje, miał „zamiar otworzyć dyskusję o sportowych czasopismach Lwowa doby autonomicznej, niżli ją zamykać” i ustalić wykaz prasy sportowej.

Innej problematyce jest poświęcona rozprawa ks. dra Andrzeja Kalety (AŚ Kielce) pt. *Tematyka i metody popularyzacji książki na łamach „Przeglądu Powszechnego” w latach 1884–1918*, który został założony przez Towarzystwo Jezusowe w Krakowie

w 1884 roku i wychodził z przerwami do 1982 roku, jako miesięcznik religijny, o charakterze ogólnokulturalnym i społecznym, adresowany do elit intelektualnych — ludzi świeckich, spoza hierarchii kościelnej. Artykuł dotyczy metod popularyzacji nowości wydawniczych, książek najbardziej wartościowych, wszak w skład redakcji wchodziła Eliza Orzeszkowa odpowiedzialna za sprawy literackie. Wydawnictwo dbało również o wysoki poziom graficzny i staranny druk oraz ilustracje swoich książek.

Czasopismu naukowemu z zakresu nauk ścisłych jest poświęcona rozprawa dr Małgorzaty Przeniosło (AŚ Kielce) pt. *Studia Mathematica — czasopismo naukowe matematyków lwowskich (1929–1940)*, dotycząca znanej lwowskiej szkoły analizy funkcjonalnej, utworzonej przez profesorów Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. *Studia* miały charakter międzynarodowy, zawarte w nim rozprawy i artykuły były publikowane w językach kongresowych.

Drugie czasopismo naukowe pt. *Lwowski „Miesięcznik Heraldyczny” (1908–1915) w służbie nauk pomocniczych historii* opracowane przez dra Alfreda Toczka (AP Kraków) dotyczył działalności wydawniczej Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie i polskiego dorobku na polu heraldyki, genealogii i sfragistyki oraz innych nauk pomocniczych. Czasopismo to dotąd spełnia źródło informacji o znanych rodach i rodzinach. Jak pisze Autor — pismo to odegrało w Galicji „istotną rolę w integracji innych ośrodków i pojedynczych badaczy z tego zakresu na ziemiach polskich” przed I wojną światową.

Innemu piśmie poświęcił uwagę dr Marek Białokur (Uniwersytet Opolski) — w rozprawie pt. *„Przegląd Wszechpolski” wobec Czechów i stosunków czesko-polskich w latach 1895–1905* — organowi obozu narodowodemokratycznego we Lwowie. Artykuł dotyczący stosunków społecznych, politycznych, gospodarczych polsko-czeskich na przełomie XIX i XX wieku. Na łamach pisma, w wielu artykułach i wypowiedziach Czesi, jako naród bratni, byli stawiani Polakom za wzór do naśladowania. Podkreślano różnice w strukturze społecznej Polaków i Czechów, odmienne pochodzenie inteligencji, różnice w poziomie zamożności, „aktywności Czechów oraz konsekwentnej pracy, jaką wykonywali ich naukowcy na rzecz utrwalania w narodzie przekonania o bogatej, dumnej i wielowiekowej historii” narodu czeskiego.

Rozprawa dr Jerzego Kuzickiego (Uniwersytet Rzeszowski) pt. *„Polska” 1848–1849 jako organ Stowarzyszenia Ziemiańskiego we Lwowie* dotyczący czasopisma ukazującego się w okresie Wiosny Ludów od 1 sierpnia 1848 do 24 lutego 1849 roku. Odegrało ono zasadniczą rolę w propagowaniu ideologii galicyjskich ziemian i konserwatystów. Pomysłodawcą był Józef Gwalbert Pawlikowski z Medyki, a redaktorem został sprowadzony z Krakowa Hilary Meciszewski — znany wydawca, redaktor i księgarz. Czasopismo ukazywało się kilka miesięcy, swoimi wystąpieniami w obronie języka i praw narodowości polskiej naraziło się władzom austriackim, niemieckiej i ukraińskiej ludności, jak również rządowej „Gazecie Lwowskiej”, co stało się pretekstem do zamknięcia „Polski” przez władze wojskowe we Lwowie.

Mgr Piotr Trojanowski (AP Kraków) w komunikacie nt: *„Przegląd Artystyczny”*: organ Związku Polskich Artystów Plastyków w Krakowie przedstawił czasopismo poświęcone sztuce plastycznej, redagowane przez Eugeniusza Gepperta i Jana Mrozińskiego. Po II wojnie Kraków stał się centrum polskiej sztuki, uchodźców z regionów zniszczonych wojną lub pozostałych za nowymi granicami. Redaktorzy dołączyli do grona artystów od dawna w Krakowie osiadłych, dzieliły ich różnice pokoleniowe, odmienne szkoły i kierunki artystyczne, łączyła nadzieja na stabilizację, uzyskanie

mieszkania i pracowni. „Przegląd Artystyczny” był centrum artystycznym i wystawienniczym, ośrodkiem organizacyjnym środowiska plastyków, „podawał sprawy aktualne, wprowadzając charakter dyskusyjny”. W 1950 roku planowano przeniesienie pisma do Warszawy, gdzie miało się stać „kuźnią walki o sztukę nową, sztukę realizmu socjalistycznego”. Ogółem ukazało się 47 numerów pisma.

Odminną problematykę reprezentuje rozprawa dra Czesława Michalskiego (AP Kraków) pt.: *Turystyka górską, sport narciarski i taternictwo na łamach krakowsko-lwowskich czasopism do 1939 roku*. Pierwszym pismem tego rodzaju był wydany w Krakowie w 1876 roku „Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego”. Rocznik ten ukazywał się w latach 1876–1920, ogółem wyszły 42 tomy, reaktywowany w 1992 roku pod nazwą „Pamiętnik Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego” (ukazujący się nadal). Autor opisał także inne czasopisma poświęcone tematyce górskiej: „Wierchy. Rocznik poświęcony górom i góralszczyźnie” (ukazujący się dotąd), „Taternik” (1907–1914), „Przegląd Turystyczny” (1925–1934) oraz „Zima” — miesięcznik ukazujący się w latach 1929–1934 w Krakowie, wydawany przez Polski Związek Narciarski, Polski Związek Hokeja na Lodzie i Polski Związek Łyżwiarski.

Kolejna publikacja dra Jerzego Sieniowa (Kraków) pt. *Dzienniki Krakowskie wobec zagrożenia bezpieczeństwa mieszkańców m. Krakowa po Wielkiej Wojnie (11 XI 1918–30 VI 1919)* przedstawia stan przestępczości kryminalnej i gospodarczej — nieodłącznego spadku po każdej wojnie. Autor oparł się na analizie kronik dzienników krakowskich „Naprzodu” i „Nowej Reformy”. Kradzieże, włamania, afery gospodarcze itp., zostały opanowane dopiero w 1919 roku, gdy utworzono Policję Państwową.

Następna rozprawa pt. „Przekrój” Mariana Eilego — „jedyne takie pismo na osiemset milionów Słowian” czy „organ ćwierćinteligencji”? dotyczy najbardziej krakowskiego czasopisma, jakim był „Przekrój”, opracowana przez dr Wandę Matras (AP Kraków). W tytule zostały zacytowane słowa M. Eilego, twórcy „Przekroju”, na temat fenomenu tego tygodnika „na osiemset milionów Słowian”. Autorka udowodniła, jakie czynniki wpłynęły na niezwykłą popularność tego pisma, dlaczego polscy czytelnicy „Przekroju” zachwycali się literaturą i poezją, a także ci zza „żelaznej kurtyny”. Artykuły publikowane na jego łamach, dotyczyły malarstwa Picassa, jazzu, filmów francuskich reżyserów „nowej fali”, autorzy zachwycali się występami w Piwnicy pod Baranami i innymi zjawiskami kulturalnymi, upowszechnianymi przez pismo. Autorka przedstawiła również głosy krytyczne dotyczące „Przekroju”, jako organu „ćwierćinteligencji”, przytacza liczne wypowiedzi, że tygodnik był płytki, powierzchowny, „gonił za smaczkami i dostarczał Czytelnikom intelektualnej papki”. Obojętnie jak krakowski „Przekrój” był oceniany, to zawsze będzie przedstawiany jako „zjawisko osobliwe”, na którym wzorowało się później wiele wydawanych magazynów. Przeniesiony do Warszawy stał się już zupełnie innym czasopismem adresowanym do innego czytelnika.

Rozprawa pt. *Gazeta Żydów lwowskich „Chwila” w początkach niepodległości (1919–1921)* prof. dra hab. Marka Przeniosło dotyczy mało znanego organu Żydowskiej Rady Narodowej we Lwowie, w języku polskim, który zaczął wychodzić w początkach niepodległości. Gazeta ukazywała się codziennie przez cały okres międzywojenny, a od lat 30. jako wydanie poranne i wieczorne. „Chwila” była dziennikiem bogatym tematycznie, poruszała kwestie polityczne, ekonomiczne, kulturalne, z kraju i zagranicy oraz wiele innych. Reprezentowała środowiska syjonistyczne, była kierowana do inteligencji nie tylko żydowskiej, ale i polskiej. Teksty publikowane na łamach tej

gazety były utrzymane w spokojnym tonie, nawet problemy kontrowersyjne przedstawiano w sposób wyważony i obiektywny.

Wspomnieć jeszcze należy o dwóch rozprawach w języku ukraińskim: profesora Vasilija Pedicza (Iwanofrankiowski) „*Zapiski Naukowego Towarzystwa im. Szewczenka*” (1892–1913), *sproba istoriczno-presoznavczogo analizu* oraz Vitalija Telbaka (Drogobicz) *Ukrajnińska problematika na storinkach „Kwartalnika Historycznego”* (lvivskij period). Szkoda, że nie zamieszczono krótkiego streszczenia tych artykułów w języku polskim lub chociaż głównych tez, gdyż ukraiński nie jest językiem powszechnie znanym. Tom VIII kończy bibliografia dra Sylwestra Dzikiego (AP Kraków) pt. *Stan badań nad prasą Krakowa i Lwowa w latach 1990–2005*, w której zostały udokumentowane publikacje dotyczące prasy i czasopism tych miast, wydane w Polsce po 1990 roku. Są to publikacje pracowników naukowo-dydaktycznych Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa wydane nakładem Akademii Pedagogicznej w Krakowie przez ostatnie 15 lat. Jest to dorobek imponujący — jak obliczył Autor — liczący „blisko 200 istotnych publikacji”, które scharakteryzował, najpierw omawiając publikacje zwarte, dotyczące prasy krakowskiej, następnie lwowskiej. Podkreślił, że do podjęcia tematu prasy Lwowa i kresów wschodnich bardzo aktywnie przyczyniły się cykliczne konferencje naukowe, podejmowane z inicjatywy i starań prof. zw. Jerzego Jarowieckiego, zatytułowane: *Kraków–Lwów: książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*, tom 1–6, a od tomu 7 — kontynuowane pod red. prof. dr hab. Haliny Kosętki.

Pokłosa tych spotkań są wydawane drukiem w zbiorach rozpraw, artykułów i komunikatów naukowych, wygłoszonych w postaci referatów. Do końca 2006 roku ukazało się już 8 tomów, w których zamieszczono ogółem 161 publikacji 110 autorów, wielu z nich bierze udział od początku organizowania konferencji, co roku przybywa nowych, młodych badaczy (np. w tomie 8 przybyło ich 45).

Tom *Kraków–Lwów: książki czasopisma — biblioteki* jest cennym dorobkiem z zakresu dyscyplin wymienionych w podtytule, ale ma też swoje braki czy też niedopracowania: chodzi o układ rozpraw i artykułów w każdej części. W prezentowanym zbiorze jest on zamierzony jako chronologiczny, a w druku stał się dosyć dowolny, ze względu na znaczną liczbę publikacji. Byłoby wskazane wyodrębnienie w nich trzech podrozdziałów: Kraków, Lwów i rozpraw o tematyce krakowsko-lwowskiej, zamieszczać publikacje według chronologii wydawniczej, tak jak to uczynił w swojej bibliografii dr S. Dziński. Ułatwiłoby to czytelnikom odszukanie interesujących ich publikacji.

Druga uwaga dotyczy tabel, które nie we wszystkich rozprawach są prawidłowe, w wielu brakuje źródeł opracowania. Niezbyt ściśle nazewnictwo: fotografia nie jest ryciną. W wielu publikacjach razi styl osobisty „zgłaszam”, „przypomnę”, „przedstawię”, „chciałem” itp., gdy autor wysuwa siebie na pierwszy plan a nie temat i treść swojej rozprawy. Następnym zjawiskiem, które razi — to nadużywanie spójnika „iż” usuniętego z języka polskiego jeszcze w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Profesor Jan Miodek z Wrocławia w swoich audycjach telewizyjnych „Ojczyzna-polszczyzna” nazywa ten spójnik „nieżnośnym” i jeżeli już nie można inaczej, radzi go stosować najwyżej dwa razy na 50 stron druku.

Wymienione uwagi krytyczne w niczym nie umniejszają wartości naukowej i poznawczej pokłosa konferencji naukowej, poświęconej prasie krakowskiej i lwowskiej.